

«Grans equipaments i infraestructures al Vallès: entre la gestió i el caos». Universitat Autònoma de Barcelona (Bellaterra), 18 de desembre del 2002¹

Laia Oliver i Frauca

and similar papers at core.ac.uk

provided by Diigo

08195 bellaterra (Barcelona), Spain

Resum

Aquest recull de les principals aportacions a la jornada debat «Grans equipaments i infraestructures al Vallès: entre la gestió i el caos» (Universitat Autònoma de Barcelona, desembre del 2002) permet fer una radiografia de l'estat actual dels espais lliures en un context metropolità. Un entorn on els interessos i les dinàmiques associades al creixement urbanístic encara prevalen sobre la voluntat d'aconseguir un model d'ordenació territorial sostenible, defensat des de l'Administració i exigit des de la ciutadania.

Paraules clau: espais lliures, ordenació del territori, Vallès, perifèria metropolitana.

Resumen. *«Grandes equipamientos e infraestructuras en el Vallès: entre la gestión y el caos». Bellaterra, 18 de diciembre de 2002*

Se recogen las principales aportaciones a la jornada debate «Grandes equipamientos e infraestructuras en el Vallès. Entre la gestión y el caos», que radiografió el estado actual de los espacios libres en un contexto metropolitano. En este entorno, los intereses y las dinámicas asociadas al crecimiento urbanístico todavía prevalecen frente a la voluntad de conseguir un modelo territorial sostenible, defendido por las administraciones y exigido por la ciudadanía.

Palabras clave: espacios libres, ordenación del territorio, Vallès, periferia metropolitana.

Resumé. *«Grands équipements et infrastructures dans le Vallès: entre la gestion et le chaos». Bellaterra, 18 décembre 2002*

On présente les contributions plus significatives au débat «Grands équipements et infrastructures dans le Vallès: entre la gestion et le chaos», centré sur l'état actuel des espaces libres dans un contexte métropolitain. Dans ce contexte, les intérêts et les dynamiques du croissement urbain encore prévalent sur la volonté de construire un scénario territorial durable, proposé par les administrations et réclamé par les citoyens.

Mots clé: espaces libres, aménagement du territoire, Vallès, périphérie métropolitaine.

1. Com a coordinadors de l'acte, els autors d'aquest article volem agrair les aportacions dels ponents que van participar a la jornada debat i el suport rebut per part d'Abel Albet i Pilar Riera (Departament de Geografia, UAB), així com del conjunt del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Abstract. «*Large services and infrastructures in the Vallès: between management and chaos*». Bellaterra, 18 December 2002

We present the main contributions to the conference «Large services and infrastructures in the Vallès: between management and chaos», that focused on the current status of free spaces in a metropolitan context. In this context, the interests and dynamics of urban growth still prevail over the will of building sustainable land uses, as promoted by the public administrations and reclaimed by citizens.

Key words: free spaces, territorial management, Vallès, metropolitan periphery.

Les dinàmiques d'ocupació territorial que estan tenint lloc a la plana del Vallès han fet ressorgir un seguit de preocupacions entre els agents que estudien i treballen sobre temes relacionats amb el territori. Els moviments especulatius provocats per la previsió del Quart Cinturó, la progressiva conversió dels municipis vallesans en un dipòsit residencial de població procedent de la ciutat de Barcelona, l'aprovació de projectes com ara el camp de golf de Torrebónica o les propostes de traslladar part del Zoo de Barcelona a Caldes de Montbui o a Sabadell i Castellar del Vallès en són alguns exemples.

L'aparent manca de coherència amb què es duen a terme moltes d'aquestes operacions comporta una transformació d'usos en sòl no urbanitzable que planteja dubtes sobre les actuals pautes de localització d'equipaments i infraestructures a la perifèria metropolitana. Des del món acadèmic sorgeix, doncs, la necessitat de conèixer, debatre i reflexionar entorn d'uns processos que provoquen una ràpida transformació de la comarca.

Des de la geografia, com a ciència que es dedica a l'estudi del territori, però també des de la pluridisciplinarietat que requereixen les qüestions territorials, s'han volgut analitzar aquestes dinàmiques de creixement mitjançant l'organització d'una jornada debat que tingué lloc el dimecres 18 de desembre de 2002 en el marc del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Celebrada sota el títol «Grans equipaments i infraestructures al Vallès: entre la gestió i el caos», a la jornada hi hagué una ponència introductòria a càrrec de Manel Larrosa (arquitecte, exregidor d'Urbanisme de l'Ajuntament de Sabadell) i amb una taula rodona moderada per Pilar Riera (geògrafa, professora titular del Departament de Geografia de la UAB), a la qual participaren Albert Cortina (advocat, codirector del Màster en intervenció i gestió del paisatge, de la UAB), Francesc Diego (biòleg, coreactor de l'estudi *Connexions biològiques entre els espais d'interès natural del Vallès. Criteris de conservació*, elaborat per l'ADENC l'any 1994), Teresa Mira (arquitecta, coordinadora de l'Àrea de Territori de l'Ajuntament de Santa Perpètua de Mogoda i membre de la Comissió de Territori de la Fundació Bosch i Cardellach de Sabadell) i Antoni F. Tulla (geògraf, catedràtic del Departament de Geografia de la UAB).

La jornada posà en evidència la manca d'un model territorial regional de planejament que permeti integrar nous valors i gestionar de manera globalment

efectiva el conjunt de processos i actuacions urbanístiques esdevinguts en aquest sector de la perifèria metropolitana. Com exposà Manel Larrosa, durant els últims anys, el mosaic d'espais agrícoles, forestals i urbans característic de la depressió del Vallès s'ha vist afectat per un ràpid creixement urbà i un elevat consum de sòl. Com a conseqüència, els corredors d'espais lliures i la disposició lineal dels sistemes urbans pautaada pels cursos fluvials perillèn davant d'una pressió que ignora la complexitat i la fragilitat d'aspectes ambientals que caldria tenir en compte.

El planejament sovint ha prescindit de la complexitat real dels elements que tradicionalment han configurat aquest territori, assignant els usos del sòl dels plans urbanístics sense analitzar prèviament la idoneïtat real de la xarxa d'infraestructures que compon el seu rerefons. En lloc de partir del model geogràfic del propi territori, ens trobem en un entorn on els polítics i els tècnics han buscat la coherència del planejament a partir de les infraestructures, i aquesta tradició ha donat lloc a un model excoent, que no considera altres elements del territori rellevants per a la planificació, la qual cosa comporta un consum de sòl extraordinari i genera volums de trànsit i costos ambientals insostenibles.

El viari ha esdevingut un suport bàsic del creixement, i ha generat grans expectatives de transformació del sòl a llarg termini. D'aquesta manera, pren lloc un mecanisme econòmic de generació d'expectatives, de consolidació de valor immobiliari i de reserva de valor en el sòl de caràcter indefinit; un sòl afectat a llarg termini sota una qualificació urbanística jurídicament consolidada i, per tant, difícilment requalificable. Unes dinàmiques que no sols han afectat terrenys residencials o industrials, sinó que la ubicació de nous equipaments també ha motivat l'ocupació de sòl no urbanitzable, la qual cosa ha comportat una transformació o artificialització del sòl cada vegada més intensa amb el pretext de dotar l'entorn de més serveis i equipaments.

En aquest sentit, un dels exemples actualment més polèmics l'ofereix la voluntat de traslladar part del Zoo de Barcelona a la comarca. Lligat a les opcions d'ocupació del territori sorgides arran del Quart Cinturó, la possibilitat d'ubicar el Zoo a Caldes de Montbui o a Sabadell i Castellar del Vallès ha anat també acompanyada de demandes de construcció de nova infraestructura ferroviària. No obstant això, el plantejament de nova xarxa viària i ferroviària s'ha de fer amb criteris urbanístics, de demanda i planificació; i no a partir de la instal·lació d'un equipament d'aquestes característiques, car aplicar un mecanisme de planejament que especula amb la instal·lació d'un parc zoològic per aconseguir allargar una via de tren o pressionar l'Administració per aconseguir connexions viàries esdevé contrari a la lògica raonable del planejament.

Tot i això, Manel Larrosa va ressaltar l'existència de mecanismes que podrien esdevenir capaços de redreçar aquestes formes i processos de planificació. En el nostre entorn, per exemple, algunes propostes en aquesta línia sorgeixen a partir del projecte d'Anella Verda de la Diputació de Barcelona, els estudis realitzats per l'Associació per a la Defensa i l'Estudi de la Natura (ADENC) o la proposta de la Via Verda de Sant Llorenç del Munt a Collserola. No obstant

això, tot i el nombre de municipis adherits a aquesta última, alguns dels ajuntaments han donat suport alhora a projectes com ara el camp de golf de Torrebònica o el Centre Direccional de Cerdanyola del Vallès, jugant en contra d'una proposta que podria estendre's al conjunt de la comarca i fer viable un sistema de corredors naturals amb una definició precisa.

Complementàriament a aquesta xarxa d'espais lliures, al Vallès cal reconèixer tres grans organismes urbans articulats al llarg de la riera de Rubí, el riu Ripoll i el riu Besòs. Es tracta de sistemes amb espais no edificats al seu interior, però teixits per un conjunt d'infraestructures important. El que cal és treure el màxim rendiment possible de la xarxa de comunicacions pròpia d'aquests sistemes, optar per la densificació dels buits i deixar lliures els espais del seu entorn. Això possibilitaria el pas cap a una lectura del territori mitjançant un pla regional a petita escala, a partir del qual cada ajuntament podria projectar les pròpies figures del planejament i acabar de perfilar les seves opcions. No obstant això, aquesta lògica a gran escala hauria de formular-se d'acord amb un planejament que tendís a administrar correctament els recursos que ofereixen els espais lliures i a donar al conjunt de nuclis urbans, a la xarxa d'infraestructures, als espais lliures i als eixos fluvials un valor de sistema i no de peces aïllades.

Resulta essencial, doncs, fer el disseny d'un model territorial que contempli aquests elements i permeti gestionar de forma efectiva el conjunt de la comarca i els diversos espais que la componen, integrant mecanismes que superin les pautes del planejament actual i avancin vers una lògica d'ordenació del territori que parteixi de tres sistemes principals: el sistema d'espais lliures, el sistema urbà i el sistema d'infraestructures. Concebutos tots de forma interrelacionada i alhora plens de sentit en si mateixos, la definició d'aquests sistemes generaria una metodologia alternativa a la planificació territorial actual; una planificació en què la infraestructura viària ha servit massa sovint com un mitjà colonitzador del territori groller i poc respectuós amb l'entorn.

Reprent el debat sobre el model territorial iniciat per Manel Larrosa, la presentació d'Antoni F. Tulla va plantejar diverses qüestions entorn del model d'àrea metropolitana que caracteritza el Vallès, qüestionant si aquesta conforma una xarxa plurinuclear o una àrea urbana perifèrica. Durant la dècada de 1980, es va preveure una ortogonalització dels principals sistemes de transport col·lectiu, a fi de relligar el sistema de ciutats de la corona metropolitana més externa; no obstant això, aquestes infraestructures no s'han acabat materialitzant i en els darrers vint anys s'ha trencat la realitat d'aquest sistema de ciutats. Aquest procés ha tingut com a conseqüència la localització aleatòria de tot tipus d'equipaments en el territori metropolità, la qual cosa ha provocat l'alteració de la realitat urbana existent i una expansió metropolitana mancada d'infraestructures de transport col·lectiu que la vertebrin.

S'endevena així la diferència entre el procés autàrquic i el procés ordenat, amb projecte, amb voluntat política, amb consens social. Davant la manca d'acord i voluntat política, els grups econòmics dominants intenten imposar un model liberal de territori amb la menor regulació possible. A causa de la inexistència

d'un pla territorial metropolitana, la comarca s'està configurant a partir de les decisions d'uns actors que aprofiten les localitzacions estratègiques per donar lloc a determinades centralitats, fet que genera una competència entre municipis per atraure inversions públiques i privades que en molts casos vulnera el model preestablert en el planejament municipal.

En els últims vint anys no s'han creat noves infraestructures fixes de transport col·lectiu al Vallès i les previsions del Pla Director d'Infraestructures (PDI) són escasses. En aquest sentit, es demostra la manca de voluntat per estructurar una metròpoli densificada que redueixi el consum d'espai i permeti l'existència d'un sistema urbà integrat a escala metropolitana. Ens trobem, doncs, davant de dos models oposats: d'una banda, un Vallès que opta per una ocupació extensiva del territori i, de l'altra, un Vallès d'espais ben delimitats, amb àrees urbanes definides i amplis espais lliures protegits.

Vista la manca de voluntat d'ordenació del territori, Antoni F. Tulla repassà l'exercici de les competències de les diferents administracions implicades, des dels ajuntaments fins a la Generalitat. Partint d'aquí, s'emfatitza la manca de visió supramunicipal d'uns ajuntaments que actuen segons la voluntat de maximitzar els beneficis de la hisenda local, provocant la proliferació indiscriminada de tota una sèrie d'equipaments i usos del sòl que caldria planificar de forma coordinada a través d'acords i consorcis que gestionin el sòl com un bé escàs. Tanmateix, el conjunt d'institucions amb competències urbanístiques a la regió (entre elles, els consells comarcals, la Diputació de Barcelona i la pròpia Generalitat) no ha establert els acords necessaris per definir un model territorial consensuat per a l'entorn metropolitana.

Manel Larrosa va destacar que, mitjançant els plans generals, s'ha aconseguit endreçar l'interior de les ciutats, mantenint reserves per a equipaments a través de mecanismes del planejament que han permès dotar el territori amb serveis i equipaments públics. El que cal ara és estendre aquests mecanismes cap a la perifèria mitjançant un canvi d'escala. Així, després d'assolir un estadi en què les zones verdes urbanes han esdevingut inviolables, cal aconseguir que els espais lliures no urbanitzables es mantinguin com a tals i, per tant, amb una classificació del sòl inalterable.

No obstant això, tot i coincidir en la necessitat que hi hagi una planificació supralocal, no hi ha unanimitat a l'hora de qualificar la capacitat de les eines de planificació disponibles. Així i tot, Albert Cortina va afirmar que la manca d'un model territorial de conjunt per a la regió metropolitana no és excusa per no tirar endavant plans de caràcter supramunicipal en forma de consorcis o plans especials, car són possibilitats permeses per la normativa vigent. El que cal és estirar els instruments actuals al màxim possible, reclamant alhora voluntats polítiques per definir un model territorial sostenible a llarg termini.

Tot i així, en relació amb el planejament sectorial del patrimoni natural, Francesc Diego exposà que, més enllà de l'existència d'una diversitat d'instruments d'actuació, el que fa més falta actualment és disposar d'un marc legal que obligui a treballar en la protecció dels espais naturals comarcals. En part, la voluntat d'atorgar a les diverses parts del territori una funció i una categoria

concretes en base a un interès comú sorgeix en un context en què s'estableix l'obligat compliment d'un seguit de lleis i directives europees entorn dels espais naturals, així com un marc voluntari determinat per les decisions polítiques i el debat social. Tanmateix, pel que fa a la conservació dels espais naturals a Catalunya, el marc d'obligat compliment arriba només a protegir aquells espais més singulars, representatius i ben conservats a escala catalana. Un mecanisme per assolir aquest objectiu seria, doncs, que els plans territorials parcials assumissin un paper com a planificadors d'espais naturals d'interès regional, repartint les competències entre les administracions municipals, els consells comarcals i la Generalitat; un mecanisme en el qual també hauria de ser participatiu el debat i la implicació de la societat local.

Precisament, fent referència a la necessitat de protegir els espais naturals, Francesc Diego explicà que les connexions biològiques del Pla d'Espais d'Interès Natural (PEIN) no s'han desplegat a causa de problemes associats a la maduració del concepte de «connectivitat ecològica». Si és difícil aconseguir la protecció d'un espai atesos els seus valors ecològics i de biodiversitat, encara ho és més quan es parteix dels valors de connectivitat. Tanmateix, encara que amb l'aplicació d'aquests criteris alguns espais comarcals poguessin passar a formar part d'un programa de connexió biològica, aquest seguiria estant integrat per àrees seleccionades a escala catalana, deixant de banda espais de gran interès per a les comarques. Enfront d'aquesta situació, el que cal en l'entorn metropolità és entendre els espais naturals no només com a «espais lliures», sinó com a veritables equipaments amb unes funcions i uns valors importantíssims, els quals cal posar de relleu amb l'objectiu d'impulsar-los i reforçar-los.

Vist això, durant la sessió es féu especial referència al paper cabdal que estan prenent els tribunals de justícia a l'hora de resoldre en última instància bon nombre dels conflictes generats entorn del territori. Tanmateix, els esdeveniments recents demostren que els tribunals de justícia no són sempre un marc adequat per resoldre aquest tipus de qüestions, alguns exemples de les quals es troben en els casos de Santiga, Gallecs o Torrebonica. Per tant, caldria veure si els mecanismes legals actuals són suficients per protegir adequadament el territori i, sobretot, ser conscients que l'aplicació d'aquests mecanismes depèn essencialment de la voluntat política d'aquells qui governen.

És precisament en aquest procés davant dels tribunals de justícia que Teresa Mira destacà l'important paper dels peritatges científics, el repte dels quals és posar de relleu els valors continguts pels diversos espais. En aquest sentit, els ecòlegs fa anys que parametritzen la biodiversitat; això no obstant, hi ha elements, com ara la vulnerabilitat dels espais o el patrimoni cultural i paisatgístic, als quals els manquen encara paràmetres que permetin realitzar-ne una valoració científica acurada. De fet, es troben casos de processos judicials recents en què aquesta valoració no ha assolit un pes científic suficient, en ser traslladada enfront dels jutges com a element de defensa tècnica i jurídica, com per exemple en el cas de Torre Negra.

Tanmateix, no només cal protegir els espais lliures en els moments crítics en què es veuen amenaçats. La gestió quotidiana dels espais agroforestals està

essent víctima de la desaparició d'un seguit d'agents (la pagesia, l'Església...) sobre els quals tradicionalment havia recaigut la conservació del territori. Sorgeix, per tant, la necessitat de configurar una nova estructura social que garanteixi la recuperació i el manteniment dels valors que aquests espais han anat perdent. Encara que la seva opció pogués comportar algunes pèrdues, Teresa Mira apostà per involucrar els agents econòmics en aquest procés, deixant marge a la possibilitat que es produïssin intervencions coherents amb la preservació dels sistemes naturals. Partint d'aquí, destacaria la necessitat d'establir criteris i de dissenyar mecanismes d'intervenció que permetin establir un equilibri entre conservació i actuació; car incidir en una política de consorci requereix proporcionar expectatives als agents socials que viuen i treballen als espais lliures, mentre que els petits propietaris i els ajuntaments necessiten noves formes de gestió i paràmetres de referència a partir dels quals puguin actuar.

En aquest sentit, es va destacar la necessitat d'incorporar punts de vista fins ara obviats, valors estretament lligats a la preservació del patrimoni paisatgístic, com és el cas de la visió dels pintors i altres artistes. Amb la voluntat de reconèixer aquells paràmetres territorials que s'escapen de la planificació, Teresa Mira reclamà l'establiment de valors «llindar» que permetin valorar els paràmetres ecològics, però també les seves funcions per a la societat. Unes demandes en la satisfacció de les quals la universitat hauria de desenvolupar un paper actiu, sobretot si es considera l'escassa consciència que la política ha demostrat envers les múltiples problemàtiques ecològiques i culturals.

Tanmateix, la universitat també té la seva part de responsabilitat en el dèficit científic i tècnic que s'afegeix a les mancances de la política, sobretot si es té en compte el fet que el disseny del planejament acaba essent desenvolupat per equips tècnics i no pels polítics. De fet, hi ha una manca d'alternatives i d'estudis rigorosos entorn de la situació descrita, les publicacions són escasses i falta el consens tècnic i polític necessari per al desenvolupament de nous instruments de gestió que permetin superar tots aquests conflictes. En aquest context, esdevé per tant imprescindible la reacció de la societat i de la mateixa universitat, de manera que és necessària més participació des d'aquests àmbits en la presa de decisions i en la pressió cap a un canvi de la política i la gestió del planejament.

Prefigurar, projectar, elaborar propostes és una tasca que no ha de ser deixada exclusivament en mans dels tècnics, dels arquitectes i dels enginyers amb encàrrecs de l'Administració. Actualment, la societat, les diverses entitats, la universitat i, per tant, la geografia estan absolutament preparades per efectuar propostes des dels seus propis entorns. La prefiguració esdevé, doncs, un repte necessari i decisiu, sobretot si hi ha la voluntat de contribuir a preservar un entorn amenaçat per les dinàmiques territorials actuals. De fet, com destacà Pilar Riera a l'hora de la cloenda, la universitat ha d'assumir la seva responsabilitat i adoptar una posició de reflexió i compromís; una tasca en la qual no només s'han d'involucrar el personal docent i investigador, sinó també els estudiants, sigui mitjançant el desenvolupament de propostes; sigui motivant la generació de debat.